

Г. Д. Темко (Київ)

Будівництво Збройних Сил України: проблеми і перспективи

Багато поколінь українських патріотів пов'язувало процес відновлення незалежності із створенням власної армії. Після проголошення 24 серпня 1991 р. Акту незалежності України перед Верховною Радою постало відповідальне завдання — визначити механізм захисту нової державності, а відтак напями створення її Збройних Сил. Було вирішено спочатку створити законодавчу базу. 11 жовтня 1991 р. Верховна Рада затвердила концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України. Відповідно до її положення, створення ЗС України здійснювалося шляхом поетапного скорочення і послідовного переформування військ Київського, Одеського, Прикарпатського військових округів, окремої армії протиповітряної оборони, повітряних армій та Чорноморського флоту. Далі було прийнято пакет законів: «Про Прикордонні війська України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», а також Постанову Верховної Ради України «Про військові формування на Україні». 30 грудня 1991 р. у Мінську, де зібралися керівники держав-учасниць СНД, у спільних рішеннях було записано, що Україна має належну правову базу для створення власних Збройних Сил і може розпочати цю справу з січня 1992 р.

Спираючись на це рішення, тодішній Президент України Л. Кравчук 12 грудня 1992 р. взяв під своє командування військові контингенти колишнього Радянського Союзу на території держави. Півтора мільйонне угруповання військ присягнуло на вірність народу України. Так розпочиналася розбудова ЗС України. Згідно із Законом, «Збройні Сили України призначені для збройного захисту незалежності, територіальної цілісності та недоторканості України». До їх складу входять Сухопутні війська (війська наземної оборони), війська Повітряної оборони (Військово-Повітряні Сили, Сили ППО), Військово-Морські Сили.

Важливим кроком у довершенні правничих підвалин стало ухвалення Верховною Радою України 19 жовтня 1993 р. «Военної доктрини України», що ставить завдання розбудови Збройних Сил у воєнно-політичному, воєнно-технічному та воєнно-економічному аспектах. Документ подібної ваги Україна прийняла першою серед країн СНД.

Тісний зв'язок військового будівництва з військово-політичною діяльністю знайшов свій вияв, зокрема, у вирішенні проблем ядерної зброї, що залишилися в Україні після розпаду СРСР. 24 жовтня 1991 р. Верховна Рада України формально підтвердила російський контроль над ядерним арсеналом в Україні при умові спільного контролю за його використанням. Наявний арсенал становив до 1420 стратегічних боеголовок, а також 30 важких бомбардувальників з ядерними ракетами. Таким чином, Україна де-факто була третьою ядерною державою у світі після США і Росії. 26 жовтня 1992 р. парламент України підтвердив принцип Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р., додаючи, що Україна не розмішуватиме, не вироблятиме і не використовуватиме ядерну зброю, оскільки має намір стати без'ядерною державою. Тристороння заява України, США і Росії від 14 січня 1994 р. визначила термін вивезення ядерних боезарядів до Росії — 2,5 роки.

Вже на початку 1994 р. всю тактичну ядерну зброю з України було вивезено. 16 листопада того ж року Верховна Рада України прийняла закон «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р.». У промові на сесії Верховної Ради Президент Л. Д. Кучма заявив: «В Україні сьогодні немає вибору — бути їй ядерною, чи без'ядерною... Тільки створення та удосконалення системи

безпечного збереження наявної на її території ядерної зброї вимагатиме 30 млрд. доларів¹. Витрати ж на її оснащення могли б сягнути 260—400 млрд. доларів. Проте причини відмови від ядерного військового потенціалу полягають не лише в кризовому стані сучасної української економіки. Головну роль відіграло прагнення дотримувати інтереси міжнародного співтовариства, упевнено виявляти миролюбну сутність своєї зовнішньої політики. Саме тому ратифікація документа про нерозповсюдження ядерної зброї має велике значення для всього світового співтовариства. Важливо відзначити також, що вперше в історії ядерні держави — Англія, Росія і США — погоджуються надати ядерні гарантії одній окремій державі, що є новим словом у сучасних міжнародних відносинах.

Інший важливий аспект військово-політичних питань сучасності пов'язаний з розбудовою ВМС України на базі Чорноморського флоту колишнього СРСР. Чорноморський флот складається майже з 4300 кораблів, включаючи 30 підводних дизельних човнів та 65 підводних човнів резерву, 100 тис. чоловік особового складу і 400 літаків².

Конфронтація між Росією і Україною з цього приводу закінчилася свого часу зустріччю їх лідерів у Дагомисі, де вони підписали угоду про розподіл флоту. Згідно з цим рішенням на базі Чорноморського флоту мають бути створені ВМС України і відповідна частина ВМС Росії, а в перехідний період Чорноморський флот перебуватиме під спільним російсько-українським керівництвом. Зволікання з виконанням угоди з боку певних кіл Росії, прагнення пов'язати його з проблемою Севастополя і Криму зумовлюють значні труднощі у створенні Україною власних ВМС.

Ці проблеми, а також питання конкретного розміщення баз ВМС України і Росії мають бути вирішені під час зустрічі Президентів обох держав.

До важливих стратегічних завдань належить створення Україною незалежної системи Протиповітряної оборони (ППО). Така система нині вже функціонує належним чином. Зокрема, відбувся перехід від армійської системи до корпусної, а всю територію України поділено на три головних оперативно-стратегічних напрямки: ПІВДЕНЬ, ЗАХІД І СХІД.

Важливою воєнно-політичною проблемою залишається процес скорочення чисельності Збройних Сил України. Згідно з Концепцією оборони України, вони не перевищуватимуть 0,8—0,9 % чисельності населення України (420—440 тис. чоловік). Військові асигнування повинні становити 4—5 % державного бюджету³.

На сучасному етапі розвитку держави великої ваги набуває воєнно-економічний аспект вітчизняної доктрини. Розвиток обороноздатності неможливий без якнайширшого залучення до співпраці з військовим відомством широких кіл фахівців народного господарства, які добре розуміються на економічних можливостях та потенціалі України.

Ракетно-космічний напрямок і технічне переоснащення сучасними вітчизняними видами зброї — такі головні перспективи технічної розбудови Збройних Сил України. Україна планує в 1996 р. запустити перший супутник моніторингу (для дистанційного зондування Землі) і перший геостационарний супутник зв'язку. В наступні роки на озброєння нашої військової авіації надійдуть нові транспортні літаки Ан-70, Ан-72. Не дочекавшись від політиків вирішення проблеми розподілу Чорноморського флоту, Україна буде ВМС власними силами. Зараз вони налічують 16 сучасних військових кораблів, зокрема великий протичовновий корабель «Гетьман Сагайдачний»⁴. Слід підкреслити, що мета воєнно-економічної політики України полягає у підтриманні належної обороноздатності держави при раціональному обсязі воєнних витрат. При цьому воєнний науково-технічний і виробничий потенціал орієнтується на збереження й розвиток сучасних високоефективних технологій та створення на їх основі систем озброєння, які в рамках діючих політичних, економічних, міжнародно-правових обмежень дають можливість ефективно розв'язувати завдання, що стоять перед Збройними Силами.

Триває робота по створенню військових статутів (уже діють Тимчасові статuti, настанови з бойового застосування військ, використання

зброї та військової техніки). Дуже важко, але здійснюється реорганізація системи тилового забезпечення, створюється стала система замовлень розробки озброєння, військової техніки в промисловості.

1994 р. був відзначений досить широким розмахом військових навчань на всіх рівнях бойового керівництва. Воєначальники та цивільні керівники країни набували досвіду державного підходу до справ оборони Вітчизни, відпрацьовувалися питання взаємодії видів і родів військ. У плануванні належним чином відображалось стратегічне та оперативно-тактичне становище України. Більшість навчань мала характер командно-штабних тренувань без залучення значних контингентів військ. Але хоча кількість масштабних операцій була значно скорочена, частини і підрозділи все ж мали можливість засвоїти методи сучасного застосування зброї і оперативно-тактичного мистецтва.

Головним свідченням успішного будівництва Збройних Сил України на початковому етапі є широкі міжнародні військово-політичні контакти України. Державу неодноразово відвідували представники вищих військових керівних кіл Америки, ФРН, Франції та інших країн. Військово-політичні делегації України, в свою чергу, побували в багатьох країнах світу.

Військовослужбовці України брали участь у міжнародних військових та військово-морських навчаннях і діяли там гідно, продемонструвавши, що вони є кваліфікованими захисниками країни, добре навчені військовій справі і уміють володіти сучасною зброєю.

Значний досвід набули наші військові у миротворчих діях ООН на території колишньої Югославії. На прохання керівництва ООН був сформований і почав діяти другий батальйон «блакитних шоломів» з України.

Завдання розбудови Збройних Сил України і вимоги часу ставлять питання про створення нової, науково обгрунтованої концепції військової освіти, нової системи навчання, зорієнтованої на підготовку фахівців, яким притаманні творче мислення і активна діяльність. Система військової освіти складається з Академії Збройних Сил України, семи військових інститутів, трьох військових факультетів, одного військового відділення, а також двох відділень, двох факультетів і 42 кафедр військової підготовки при цивільних вищих навчальних закладах. Існує також 6 військових ліцеїв. Нині в системі військової освіти працює 160 докторів наук та 1782 кандидатів наук і доцентів⁵.

Нова система військової освіти повністю інтегрована з державною системою освіти, відповідає міжнародним вимогам до підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Удосконалення цієї системи вимагає також створення такого вищого навчального закладу, який взяв би на себе весь тягар підготовки педагогічних кадрів нового типу. З цією метою, згідно з постановою Кабінету Міністрів України та Наказом Міністра оборони України № 133 від 25 липня 1992 р., створено Київський військовий гуманітарний інститут, аналогів якому не було в колишньому Радянському Союзі. У 1994 р. згадані вище військові навчальні заклади нової форми — Академія Збройних Сил України і Київський військовий гуманітарний інститут — почали діяти і прийняли своїх перших вихованців. З планованим прибуттям у війська в 1996 р. їх випускників — професіоналів високої кваліфікації — пов'язані сподівання на докорінні зміни в справах військового будівництва в Україні.

В центрі уваги держави залишається конверсія військових підприємств. Складність цього завдання полягає в тому, що конверсія відбувається в країні з підірваною економікою. Перехід військової промисловості на мирну колію повинен відбутися з мінімальними затратами, без скорочення робочих місць. Звільнення великої кількості військових у запас вимагатиме від керівництва комплексного вирішення проблеми їх адаптації і оволодіння новими професіями.

Отже, Збройні Сили України існують і живуть. Певна річ, це ще не цілісний організм вищого світового рівня. Ще потребує оптимізації структура, співвідношення між видами і родами військ, багато чого ще не ви-

стає, але це вже повноцінні Збройні Сили, які повною мірою усвідомлюють і готові виконати свої завдання щодо забезпечення мирного становлення незалежності Вітчизни. Сам факт прийняття військовими в січні 1992 р. присяги на вірність народу України відчутно сприяв утвердженню нашої державності.

Але скорочення і реформування армії неможливе, з одного боку, без зростання її професіоналізації, а, з другого, — військова реформа неможлива без участі людини, без зміни людської свідомості й урахування людського фактора, демократизації військових колективів, удосконалення засад виховання і досягнення соціально-правового захисту військовослужбовців. Велику роботу у вирішенні цих складних завдань проводить Головне управління виховної роботи Міністерства оборони України (ГУВР).

Головним призначенням системи виховної роботи є забезпечення високої бойової готовності Збройних Сил України, створення сприятливого морально-психологічного стану в армії, формування та розвиток у військовослужбовців гуманістичного світогляду, глибокого розуміння закономірностей історичних процесів становлення незалежної Української держави, виховання почуття любові до неї. Значна увага приділяється організації системи виховання особового складу на національно-історичних традиціях народу України. Наполегливо здійснюється боротьба з нестатутними взаєминами — негативною спадщиною Радянської Армії, за зміцнення військової дисципліни. Значні потенції і здоровий бойовий дух армії яскраво продемонстрували кращі армійські колективи художньої самодіяльності в заключному концерті фестивалю військово-патріотичної і маршової пісні «Червона калина» в Києві в грудні 1994 р.

Ми повинні винести з нашої трагічної історії не один урок. Найважливіший, імовірно, полягає в тому, що копітка праця по поширенню державницької ідеології серед широких верств суспільства, належне виховання молоді є неодмінною запорукою дотримання національних інтересів незалежної Української держави, збереження нею здатності обороняти свій народ та свою землю. Необхідно пам'ятати, що є дуже багато внутрішніх і зовнішніх, суб'єктивних і об'єктивних факторів, котрі впливають на будівництво і розвиток держави та її Збройних Сил. У час, коли суспільство переживає перехідну добу, коли загострилися чи навіть уперше за багато років постали численні соціальні проблеми, «плоть» і дух армії потребують пильної уваги, опікування з боку всього суспільства, а насамперед усієї системи державних органів.

Моральні чинники, як психологічне підґрунтя усвідомлення нацією ідеї історичної необхідності оборони рідного краю, мають величезне значення. Тому й потрібна всеохоплююча праця в цих напрямках, яку має організувати держава всіма засобами, що є в її розпорядженні, зокрема в Збройних Силах — через ГУВР. В Україні, як і в кожній державі, яка поважає себе й турбується про ближче й далеке майбутнє, має бути розгорнута широка мережа найрізноманітніших заходів, що привертати б увагу численних членів суспільства до потреб оборони. Діапазон цих заходів має бути найширшим: фізичне виховання допризовної молоді, популяризація воєнних знань, впровадження до загальноосвітніх програм певного мінімуму воєнно-наукових дисциплін, розвиток мережі наукових та громадських товариств, що допомагали б плекати вітчизняну воєнну думку. Доцільним є залучення широкої громадськості до військових свят, налагодження постійної співпраці з товариством «Просвіта» та іншими організаціями, які з патріотичних мотивів дбають про гуманітарні, культурно-освітні потреби військових і здатні своєю діяльністю наочно виявляти живий зв'язок народу і війська. Не менш важливим є упорядкування поховань лицарів, які в різний час віддали своє життя у боротьбі за незалежність України, всенародне вшанування їх пам'яті. Держава має повсякчас дбати про виховання у своїх громадян, перш за все у молодих, таких рис, як мужність, хоробрість, витривалість, національна самоповага, готовність до самопожертви. Ця тематика має знайти своїх дослідників у середовищі письменників, митців, композиторів, істориків, як військових,

так і цивільних, бо вона ще недостатньо опрацьована в українській художній, історичній, публіцистичній літературі. Потреба заповнити цю прогалину вимагає термінової підготовки і високонаукових, і популярних видань. Останні сприяли б зростанню рівня зацікавленості цими проблемами в громадськості, що дозволило б зрештою по-справжньому підняти престижність військової професії, пов'язаної із захистом Батьківщини.

Головне управління виховної роботи через свої структури і відповідні засоби інформації прищеплює військовослужбовцям ідею непорушності пріоритету державності. Усвідомлення військовослужбовцями цих принципів дозволить їм стати переконаними прихильниками державницьких засад, загартованими проти розкладницьких впливів та пропаганди. Така постановка військово-патріотичного виховання буде міцною перешкодою антидержавницьким акціям, до яких можуть вдатися деструктивні сили. Вона дасть державі підставу вірити своїй армії в найнебезпечніші моменти внутрішніх заворушень і конфліктів.

Такого стану речей держава має досягти комплексним проведенням серед військових різноманітних виховних заходів, серед яких важливу роль відіграють гуманітарна підготовка, культурно-просвітницька робота, спеціальне теле- і радіомовлення, поширення української військової літератури (монографій, журналів, газет). Чим різноманітнішими будуть такі заходи, чим ширшу аудиторію охоплюватимуть, тим якісніше вони виконають своє завдання.

Необхідно якнайскоріше дійти єдності в питаннях про те, які політичні та ідеологічні цінності ми повинні виховувати у військовослужбовців, яким політичним та ідеологічним цілям служитимуть Збройні Сили України. Маємо тут два провідних аспекти проблеми: «внутрішній» і «зовнішній».

Армія не є суб'єктом політики, не здійснює її, не бере безпосередньої участі в політичній боротьбі партій та угруповань. Але разом з тим для неї не можуть бути чужими, байдужими певні риси, напрями й наслідки партійної боротьби. Свою роль у державі армія виконує доти, доки в зазначеній боротьбі беруть гору державницькі моменти, не губиться головний пріоритет — сама ідея та принцип державності. Там, де цей пріоритет піддається сумнівам, де міжпартійна боротьба переходить за межі державної доцільності, не може не страждати в кінцевому підсумку й внутрішня сила армії — її єдність та дисциплінованість.

Історія дає чимало повчальних прикладів фатального впливу на військо тих обставин, коли воно ставало заложником політики. Ігнорування державницьких принципів призводить до руйнування національної консолідації, деморалізації армії, втрати нею спроможності виконувати свої функції захисника держави. Простий факт наявності у суспільно-політичному житті держави зазначених явищ виснажує моральну силу армії, розкладає її, але до ще гірших наслідків призводять навмисні, свідомі намагання політичних угруповань чи окремих осіб зробити армію знаряддям своїх егоїстичних цілей. Прикладів цього скільки завгодно — від Римської імперії і до міжусобної боротьби українських князів та гетьманів.

З другого боку, ще за часів Фукідида міжнародне життя орієнтувалося на силову політику, на стосунки, коли панує закон джунглів. Як свідчить історична практика, події в Югославії, на Кавказі, зокрема в Чечні, головним арбітром у міжнародних відносинах, на жаль, так і залишилася сила. Слабкі перебувають під владою сильних, тих, хто може воєнними засобами нав'язати свою волю, примусити «сусіда» працювати на себе.

Крах біполярного світу, розпад СРСР і соціалістичної системи зробили анархічною структуру міжнародних відносин, виник своєрідний правовий вакуум. Думка філософа Дж. Гоббса про те, що «за відсутністю сили, здатної викликати страх, люди живуть у стані війни», багато в чому пояснює феномен війни і воєнних конфліктів на початку 90-х років. Час ліберального віку ще не настав. Схоже, що в третє тисячоліття Новий рік і

Різдво Христове багато людей зустрічатимуть в окопах зі зброєю в руках, а не в соборах, дивлячись на різдвяні свічки.

«Право сили» — категорія суб'єктивна, але в залежності від національних інтересів, воєнної могутності вона абсолютизує прагматизм у міждержавних стосунках. Право сили — це зло!

Силові структури отримують санкцію на будь-які протиправні дії із застосуванням зброї. Послідовники макіавеллізму вважають моральним первинність благополуччя для більшості, ігноруючи право слабкої меншості. І як наслідок — насильство, політика воєн всебічно заохочуються і перебувають в епіцентрі світових подій.

«Сила права» — це норма цивілізованих міжнародних стосунків, яку виконувати значно складніше, ніж грати м'язами, брязкати зброєю. Ми є свідками подій у Прибалтиці, Придністров'ї, а останнім часом на Кавказі, в Чечні, де порушуються права людини, міжнародне право в ім'я «життєво важливих інтересів Російської імперії».

При всіх позитивних змінах, що сталися в розвитку світового співтовариства, значному послабленні міжнародної напруженості, при тому, що Україна одержала суттєві гарантії своєї безпеки від провідних ядерних держав, ми повинні враховувати, що досі існують політичні, економічні, територіальні та інші міждержавні суперечності. Не виключені зміни в політиці деяких сусідніх з нами держав, які до того ж мають територіальні претензії до України.

Війни на Кавказі, зокрема в Чечні, замикають «дугу конфліктів», які відбуваються навколо України і тривають так давно, що люди звикають до них і втрачають пильність. А Кавказ — це близько десяти відкритих вогнищ, де йдуть кровопролитні бої.

Результат цих трагічних подій — десятки тисяч убитих, поранених, інвалідів, калік. Мільйони людей залишилися без даху над головою і стали біженцями.

Воєнна політика України стосовно війни на Кавказі ґрунтується на принципі невтручання. В той же час важливо не опинитися в полоні чужої великої політики, що гріє на цих кривавих подіях руки. Це передусім стосується зовнішньої політики Росії, яка оголосила «зоною своїх життєвих інтересів» усі території колишнього СРСР. Кавказ — це нафтодобуваючий регіон, і той, хто його контролюватиме, не важливо — воєнною силою чи політико-економічними засобами, буде користуватися нафтою — стратегічною сировиною, від якої сьогодні залежить доля багатьох держав СНД. Якщо в Росії і виникне широкомасштабна війна, говорив Бісмарк, то вона виникне через яку-небудь ідіотську безглуздість на Кавказі.

5 листопада 1993 р. Російська Федерація прийняла «Воєнну доктрину», закріпила офіційні погляди на війну в легітимному документі. Доктрина Росії повною мірою відображає нові воєнно-політичні реалії. Навіть через 10 років, при умові реалізації Договору СНВ-2, Росія збереже паритет по ядерній зброї із США і в 5—7 разів зверхність над будь-якою іншою ядерною державою.

Крім того, по звичайному озброєнню Росія перевищує ФРН в 2,4 рази, Францію в 2,7, Англію в 5,4, американські війська в Європі більш ніж у 2 рази⁶. Це об'єктивно забезпечує її воєнне лідерство в регіоні. Росія відмовилась від брежнєвського постулату не застосовувати ядерну зброю першими. В її воєнній доктрині є ряд положень, які можуть викликати стурбованість. Наприклад, Росія взяла на себе право «підтримувати стабільність у регіонах, що прилягають до її кордонів, і припиняти збройні конфлікти».

Національні інтереси України, поряд з іншими, також повинні забезпечуватися науково обґрунтованою державною воєнною політикою, яка сьогодні перебуває в процесі становлення й розвитку. Так, у Воєнній доктрині України відзначається, що наша держава не ставить до жодного народу як до свого ворога, керується принципом оборонної достатності і

ні за яких обставин не розпочне військових дій проти будь-якої держави, якщо сама не зазнає агресії.

Ідеологічний зміст воєнної політики України викладено в ст. 11 Закону України «Про Збройні Сили України». В ній говориться, що виховання військовослужбовців у Збройних Силах України проводиться на національно-історичних традиціях українського народу.

Перефразовуючи відомий вислів англійського державного діяча і дипломата минулого століття лорда Г. Пальмерстона, правильним було б твердити, що Україна не має постійних союзників або ворогів, у неї є постійні інтереси. Її національні інтереси визначаються українською ідеєю відродження державності, яка зможе захистити суверенітет країни, її територіальну цілісність, забезпечити економічний розвиток і стабільність соціальних відносин. Як на мій погляд, в Україні сьогодні концепція національної безпеки держави потребує суттєвого вдосконалення, а поняття «національні інтереси» — більш чіткого юридичного визначення. Необхідно також з'ясувати, що саме становить загрозу цим інтересам, і змодельовати сили та засоби її усунення.

Зовнішня загроза національним інтересам України, безсумнівно, існує і навряд чи в найближчій перспективі зникне. На жаль, не виключена і загроза національній безпеці України внаслідок внутрішньої нестабільності в суспільстві на зламі суспільно-економічних формацій. З цього випливає необхідність значних зусиль по зміцненню власних Збройних Сил.

Є й інший аспект взаємозв'язку зовнішньополітичних явищ та повсякденної діяльності військ. У зв'язку з цим представники військової науки не мають права обминати проблеми міжнародної політики держави. Ця політика забезпечує найбільші здобутки для держави лише тоді, коли державно-урядові органи, що проводять її, підтримують постійний контакт з військовими установами та особами, відповідальними за оборону країни. У країнах, що мають тривалу традицію державного існування (Великобританія, США), взаємозв'язки названих органів досягають настільки гармонійного довершення, що це дає їм змогу по-діловому доповнювати, коригувати одне одного, а це становить запоруку тривкого забезпечення міжнародних інтересів держави. Вікова традиція співпраці обох гілок державних органів створила справжній симбіоз взаємочинності, гідний наслідування кожною молодою державою. Об'єктивні умови існування Української держави особливо вимагають досягнення такого симбіозу в діяльності відповідних органів з огляду на географічну конфігурацію кордонів України та специфічну складність їх оборони.

Розважлива оцінка географічного положення України і перспектив стратегічної оборони кордонів висуває перед українськими політиками завдання шукати міцну опору в системі політичних зв'язків з тими державами, що мають свої інтереси на Чорному морі або в його басейні. Тому проблема моря як політико-стратегічної бази України потребує всебічного вивчення, в процесі якого неминуче виникне ряд окремих військово-політичних завдань, тісно пов'язаних з практичною програмою військового будівництва і оборони України.

Конкретні теми з обсягу зазначених проблем уже тепер заслуговують на пильну увагу військових дослідників своїм цікавим та різноманітним змістом, і залишається тільки побажати, щоб величезна вага даного напрямку нашої державної політики у міжнародних правах постійно відчувалася військовими істориками, письменниками та журналістами.

Якщо підходити ширше, то кожна проблема української політики має бути вирішена з погляду інтересів оборони нашої держави, повинна дістати авторитетну оцінку військових експертів. Один з уроків нашого минулого полягає в тому, що політика не може диктувати фахівцям засади стратегії без значних збитків для останньої. Стратегія розробляє особливі завдання не в ході вже виниклої війни, а обов'язково напередодні, в мирний час. Конкретні завдання визначаються й усталюються при повному взаєморозумінні з політичним керівництвом і, звичайно, з урахуванням вимог останнього. Але ці вимоги не можуть бути

мінливими, несподіваними й імпульсивними. Мистецтво стратегії має справу з кров'ю людською, застосовується на тлі тяжких людських та матеріальних втрат. Тому стратегія повинна мати міцне підґрунтя у стабільних зовнішньополітичних пріоритетах держави. А щодо кожного відповідального і заздалегідь передбаченого питання міжнародної політики стратегія зобов'язана дати чітку відповідь: чи відповідає певний варіант його розв'язання інтересам оборони країни, чи витримає держава мобілізаційне напруження, що може виникнути внаслідок такого розв'язання.

У зв'язку з цим постає особлива проблема вдосконалення взаєностосунків держави й війська, налагодження справжньої взаємодії військових та політичних чинників. Вона має цілу низку складових, вимагає до себе підвищеної творчої уваги з боку ГУВР, ГУ військової освіти, представників військової науки та літератури, чекає на всебічне висвітлення в монографіях та публікаціях у періодиці. Коли контактна праця вищих військових органів з органами зовнішньополітичними досягається належним структуруванням державного управління й гармонійною взаємодією його апаратів, за умов неухильного дотримання військових таємниць та беззастережної пріоритетності інтересів оборони, суспільство може очікувати, що його військові, коли виникне потреба, виявляться на висоті, гідній їх звання. Водночас військові історики, письменники, журналісти мають постійно забезпечувати певну доступну інформацію про підготовку війська до можливих випробувань. Ця інформація й наукові розробки стають у пригоді й державним діячам, відповідальним за вирішення важливих питань державної політики.

Не меншої уваги суспільства потребує також проблема вдосконалення стосунків інституту Збройних Сил з галуззю, «протилежною» зовнішньополітичній галузі державних структур, — внутрішньополітичною. Звичайно, будь-яке змагання, якщо воно ґрунтується на «товариських» засадах, представникам різних служб було б на користь. Але часто-густо виникають ситуації, коли природне «змагання» між різними системами державного захисту набуває у деякого незрозуміло крайніх, заздрісно-антагоністичних форм. Причини слід шукати, зокрема, у невиправданих дисбалансах утримання службовців, відсутності чіткої структури в нинішній системі охорони правового порядку, нерозставлених акцентах пріоритетності виконуваних різними державними службами завдань і в тому, що ніколи не зверталась увага на налагодження справжньої органічної взаємодії цих структур з військом. Тим часом при специфіці виконуваних завдань обидві гілки відіграють одну й ту ж саму роль — охороняти державу від небезпек, і жодна з них не впоралася б з цією роллю самотужки, без підтримки іншої.

Успіхи і досягнення в процесах поглибленої розбудови видів Збройних Сил, оптимізації органів управління військами, створенні стратегічного управління могли б бути значно більшими, якби не труднощі, проблеми, перешкоди. Часом виникає відчуття, що в Україні ще не всі кадри державного рівня уявляють собі невідкладність вирішення військових питань.

Неможливо далі терпіти становище, коли більшість офіцерського корпусу позбавлена стимулів до ратної праці. Невисоке грошове утримання, негаразди з речовим та продовольчим забезпеченням, брак житла та інші проблеми значно погіршили становище професійних військових. Внаслідок цього найбільш ініціативні, кваліфіковані й перспективні офіцери, особливо молоді, покидають лави Збройних Сил України. Ні для кого не секрет, що соціально знедолені колишні військові стають легкою здобиччю різного роду кримінальних структур, йдуть «на службу» в напівкримінальні комерційні об'єднання. Їх незадоволенням можуть скористатися ті політичні кола, які хотіли б повалення існуючого устрою. Яким би скрутним не було економічне становище держави, вона повинна невідкладно забезпечити гідне становище військового у суспільстві, значно підняти престиж військової служби. Йти тут потрібно не тільки звичними шляхами.

Значно покращило б ситуацію рішення про наділення кадрового військового, який звільняється, ділянкою землі в кілька гектарів. Треба

надати йому можливість добре осісти на цій землі, що потребує довгострокових безпроцентних позик, допомоги будівельними матеріалами і технікою. Думається, що такий шлях стане одним з напрямків формування прошарку середнього класу в суспільстві — основи його стабільності і життєздатності.

На цьому напрямку можна було б також досить гідно вирішити і проблему звільнення Збройних Сил України від тієї частини офіцерського корпусу, який служить, так би мовити, з повинності, тому що так трапилося після розвалу колишнього СРСР.

Окрім проблем військових кадрів, дуже гостро стоять питання матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України. Економічні чинники призвели до того, що припинено 70 відсотків необхідних наукових досліджень, важко підтримувати техніку та озброєння в бойовій готовності. Катастрофічно невистачає паливно-мастильних матеріалів, коштів. Особливо це стосується авіації. Так, при підсумковій перевірці за 1994 р. виявилось, що в одному з авіаційних корпусів через нестачу пального контрольні польоти в більшості авіаційних підрозділів не проводилися.

Як вважає Міністр оборони України В. Шмаров, у цих умовах різко зростає необхідність підвищення ефективності використання фінансових та матеріальних ресурсів, що виділяються державою на оборонне будівництво. Необхідно збалансувати витрати на будівництво Збройних Сил з сучасними можливостями держави, активніше залучати позабюджетні кошти, зменшувати навантаження на бюджет шляхом передачі в народне господарство незайнятих земель, звільнених військових містечок, об'єктів народногосподарського використання військово-транспортної авіації, будівельних і ремонтних потужностей.

Ці дуже вірні напрямки дій слід якомога швидше втілювати в життя. Треба, щоб політичні рішення про розмір і склад Збройних Сил своєчасно доводилися до завдання, а доведене до встановленого рівня військово мало б усе необхідне для бойового навчання. Бо добре відомо, що тільки в умовах налагодженого життєвого устрою та напруженого бойового ритму війська можуть нарощувати свої можливості і дотримувати статутного порядку.

Сліпе поширення на сучасні українські реалії звичного для розвинутих, «старих» держав скорочення військових витрат є безвідповідальним і небезпечним за можливими наслідками. Так розхитуються ще не збудовані підвалини національної оборони, підточуються сили молодого державного і військового організму.

Здається, що, мабуть, вичерпано внутрішні можливості армійського організму протистояти загальному погіршенню стану дисципліни в українському суспільстві. В наявності своєрідний збій у системі «суспільство — держава — Збройні Сили», і виправлення ситуації наполегливо потребує зосередження зусиль на загальнодержавному (а, мабуть, і загальносуспільному) рівні. Значна кількість напрямків дій щодо поліпшення стану військової дисципліни бере свій початок за межами армії. Мова йде про законодавче і матеріально-технічне, про побутове і науково-технічне та інші види забезпечення.

Дуже щільно з діями по зміцненню військової дисципліни пов'язані питання виховної роботи в армії. Якщо вищезгадані перешкоди розвитку Збройних Сил є переважно об'єктивними явищами, то труднощі у сфері виховної роботи — більш суб'єктивні. За три роки існування Збройних Сил України неодноразово змінювалася концепція виховної роботи, її організаційні структури, але якісних зрушень у справі виховання ще не відбулося.

Військова дисципліна — проблема, яка вийшла за рамки Збройних Сил. Як свідчить практика, впровадження заходів по зміцненню статутного порядку в частинах поки що малоефективне. Не можна оминати увагою той факт, що в егоїстичному суспільстві новонароджуваного капіталізму (етап, який за нормального суспільного розвитку був би пережитий країною багато десятиріч тому) набуває поширення гірший вид

пацифізму, коли гасло «ніхто нападати на нас нібито не збирається» перетворюється на тезу про непотрібність військової служби та й самих Збройних Сил. В окремих колах з'являється острах перед службою, тенденція до уникання військового обов'язку. Лінь, байдужість, розбещеність, жага наживи ще довго протистоятимуть у несконсолідованому українському суспільстві громадянським чеснотам.

Значну частину військовослужбовців Збройних Сил України і в майбутньому складатимуть громадяни, які виконують загальновійськовий обов'язок. Отже, потреба в міцній системі виховної роботи зберігатиметься. На наш погляд, слід перейти до послідовного створення розгалуженої, збалансованої системи виховної роботи, яка на засадах національно-історичних традицій народу України зміцнювала б духовний настрій захисників Вітчизни. Ця система повинна використовувати випробувані старі методи виховання і наполегливо працювати в нових напрямках, використовуючи все найбільш дійове в галузі гуманізації військової справи. У військовослужбовців Збройних Сил України треба виховувати почуття особистої гідності, відвагу, професійні риси озброєного захисника Вітчизни.

Сподівання на істотне поліпшення виховної роботи зараз пов'язані з майбутнім приходом у війська офіцерів-вихователів нової формації, які матимуть професійні навички військового психолога, соціолога. Такі фахівці будуть у змозі аналізувати обставини і прогнозувати тенденції розвитку відносин у військових колективах, спільно з командиром відповідати за стан справ у доручених їм частинах і підрозділах. Окремо слід сказати про необхідність наукової і практичної розробки основи гуманітарної політики в Україні, в тому числі і в армії. Більш ніж нагальною є розробка засад державної ідеології країни, а також усіх напрямів її безпосереднього втілення в життя військових частин і підрозділів, кожного військовослужбовця.

Уваги потребує і матеріальне забезпечення духовного життя як країни, так і її армії. Перш за все, мова йде про виробництво кіно- і телепродукції, засоби друкування та тиражування, канали телез'язку та інформування, різноманітні засоби оргтехніки, комп'ютери тощо. Кожне з них після всебічного обговорювання треба затверджувати на державному рівні і послідовно втілювати в життя, не допускаючи половинчастості і непослідовності в діях, а тим більше упередженості.

Необхідно звернути увагу й на становище, що існує в нашому житті, але яке часто-густо недооцінюють, а, можливо, й зумисне створюють певні політичні сили. Йдеться про сталість вищого персоналу, відповідального за стан обороноздатності країни. За три роки в Міністерстві оборони України змінилося три міністри, що потягло за собою зміни й на інших посадових щабелях. Але часта й імпровізована зміна, практика випадкових урядових комбінацій, політично-охлократичних впливів, тиску партійних угруповань на персональні зміни військового керівництва не можуть бути визнані доцільними, оскільки не мають нічого спільного з військово-державними інтересами. Вони повсякчас порушують сталість управління, наступність у роботі, вносять ускладнення й безладдя, що впливає з неминучих змін у плануванні. Навіть на вищих щаблях військової влади непевність не може не стимулювати почуття безвідповідальності. До того ж, часті зміни псують військовий осередок ще й тим, що викликають нездорові кар'єристичні прагнення, стимулюють «інтриганство».

Ці обставини мають безпосереднє відношення до військової науки. Завдання останньої — наполегливо формувати державне розуміння необхідної наступності в роботі військового апарату, а також традиції державного управління військом, поняття про його захищеність від скороминачних політичних комбінацій. З успіхами військової науки України можна пов'язувати сподівання на подолання численних недоліків, створення міцних підвалин та надійних критеріїв життєдіяльності української армії. Зокрема, вірне, наукове розуміння проблеми оборонного характеру війни як явища національної політики держави розширить погляд громадськості на роль національного війська за мирного часу, змусить ото-

чувати його дійовим опікуванням, створювати належні умови військово-службовцям для успішного виконання ними своєї ролі під час можливої війни. Крові та жертв, якими подеколи доводиться платити нації за мир та добробут, можна уникнути при належному ставленні до своїх захисників. Ідеологічно-літературна робота української військової науки з тематики взаємовідносин держави і армії не може обійтися без порушення проблеми самої війни, її ества, значення воєн у справі організації української нації.

Збройні Сили України вступили в п'ятий рік свого існування, вони добре працюють на зміцнення незалежності країни. Незабаром розпочнеться новий етап їх реформування. Сподіваємося, що ствердяться слова Президента Л. Д. Кучми: «Ми повинні зробити все, щоб забезпечити нашу армію всім необхідним. Якщо ми хочемо мати майбутнє нашої держави, то повинні мати сучасне, добре оснащене військо»¹.

Військовослужбовці чекають остаточних рішень і практичних дій керівництва і здійснять усе, що залежить від них, щоб Україна мала боєздатні сучасні кадрові Збройні Сили, які можуть відстоювати її самостійність і незалежність, надійно захищати все, що створено українським народом.

¹ Див.: Голос України. — 1994. — 17 листопада.

² Див.: Військо України. — 1994. — № 4; С и т н и к Г. Збройні Сили України в сучасних воєнно-політичних умовах // Військо України. — 1995. — № 7—8.

³ Див.: Концепція оборони і будівництво Збройних Сил України // Київ. — 1991. — 11 жовтня. Розд. IV.

⁴ Див.: Військо України. — 1995. — № 1—2. — С. 37.

⁵ Див.: Військо України. — 1996. — № 1—2. — С. 7.

⁶ Див.: Т и м о ш е н к о В. Д. — Военная политика Украины. — Львов, 1992 г.

⁷ Народна Армія. — 1995 р. — 1 грудня.

Григорій Дмитрович Темко — генерал-майор, кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник культури України, начальник Управління пропаганди Головного Управління виховної роботи Міністерства Оборони України.

Автор ряду наукових праць з воєнно-історичної та воєнно-політичної тематики: «Виховна робота в Збройних Силах України: історія і сучасність» (1996 р.), «Головні напрями культурно-виховної роботи в Збройних Силах України» (1996 р.) та інші.